

IZAZOVI RODITELJA U VEZI SA OBRAZOVANJEM SVOJE DECE U VREME KRIZE IZAZVANE PANDEMIJOM COVID-19*

Autor: JANA MIŠOVIĆ

e-mail: jana.misovic@f.bg.ac.rs

Mentor: Docentkinja Zorica Milošević

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Uvod: Globalno uvođenje vanrednog stanja u martu 2020. godine, usled proglašenja pandemije virusa COVID-19, drastično je promenilo čitav svet, ali dodatno i jedan svet u malom – obrazovni sistem. Odjednom, 1,58 milijardi dece primorano je da uči na daljinu, od kuće. Merom zatvaranja škola, pored učenika i nastavnika, podjednako su bili izloženi i roditelji. Roditelji su usled nestabilne ekonomske situacije, balansiranja između privatnih i poslovnih obaveza, brige o zdravlju i životu svoje dece, sebe, a neretko i treće generacije, morali i da se aktivno uključe u obrazovanje svoje dece.

Cilj: Sistemski prikaz izazova roditelja u vezi sa obrazovanjem svoje dece u vreme krize izazvane pandemijom COVID-19 i davanje preporuka za njihovo prevazilaženje.

Materijal i metode: U radu je korišćena analiza sadržaja relevantnih publikovanih istraživanja. Literatura je prikupljena pretraživanjem baza i naučnih časopisa u periodu od februara do jula 2022. godine.

Rezultati: Pregled dostupnih istraživanja pokazao je da, iako su se mnogi roditelji u novoj, koedukatorskoj ulozi snašli odlično, većini je uključivanje u obrazovanje svoje dece predstavljalo izazov. Neodgovarajući fizički resursi, nepoznavanje novih tehnologija i aktuelnog školskog gradiva, neposredovanje adekvatnih pedagoških i didaktičkih znanja, kao i briga za obrazovna postignuća svoje dece i njihovu socijalizaciju, neki su od najčešćih izazova sa kojima su se roditelji suočavali tokom pandemije COVID-19, ali sa kojom se i dalje suočavaju u izmenjenoj, „novoj realnosti“.

Zaključak: Već prihvaćeno obrazovanje na daljinu pruža brojne mogućnosti za razvoj obrazovno-vaspitnog rada. Kako ne bi predstavljalo izazove za decu i mlade, nastavnike, ali i za roditelje, potrebno je unaprediti obrazovni sistem, kontinuirano usavršavati nastavnike i obezbediti sisteme podrške za roditelje koji su važni činioci obrazovanja svoje dece.

Ključne reči: izazovi roditelja u vreme krize; obrazovanje u vreme pandemije COVID-19; uključenost roditelja u obrazovanje svoje dece; obrazovna postignuća dece u vreme krize

UVOD

Izazovi na putu ispunjavanja roditeljske uloge sve su kompleksniji, zbog neraskidive povezanosti između (sve kompleksnijeg) šireg društvenog sistema i porodičnog sistema. Karakteristike i specifičnosti života u određenoj istorijskoj epohi neminovno utiču na procese vaspitanja, socijalizacije i podizanja dece uopšte. Savremeno vreme dovelo je do toga da roditeljstvo dramatično utiče na živote muškaraca i žena. Kreiranje novih, društvenih uloga, izmenjene društvene mreže i odnosi, zbijeni životni raspored, oskudnije finansije i veće brige, samo su neke od situacija koje prate osećanja zadovoljstva i uzbuđenja usled dobijanja i podizanja dece (Elder & Greene, 2021). Iznenađna pandemija COVID-19, koja je zvanično, ali neočekivano izbila 11. marta 2020. godine, u potpunosti je redefini-

* Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Čovek i društvo u vreme krize“, koji finansira Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

sala dotadašnje životne tokove, što se neminovno ogledalo i u polju roditeljstva. Na već postojeće balansiranje između mnogo rada, privatnog života, nestabilnosti i potrebe za sigurnošću, vreme pandemije je roditeljima „oduzelo“ i brojne partnere uključene u vas-pitanje i obrazovanje njihove dece.

Implikacije pandemije COVID-19 na zdravlje i svakodnevni život ljudi su izuzetno velike: milioni ljudi su pozitivno testirani na virus COVID-19, dok je stotine hiljada ljudi širom sveta od istog virusa preminulo (World Health Organization, 2021). Ovakvi podaci zabrinuli su sve, posebno roditelje koji strepe i koji su odgovorni za zdravlje i život svoje dece, sebe, a neretko i za zdravlje i život treće generacije. Pored katastrofalnih posledica po zdravlje, pandemija je u potpunosti poljuljala ekonomije svih zemalja sveta rastućom nezaposlenošću, kao i hitnim zatvaranjem brojnih delatnosti, škola i dnevnih boravaka. Kao krajnja mera sprečavanja širenja virusa COVID-19 uvedeno je ograničeno kretanje ljudi, ali i njihovo totalno „zatvaranje“ (Collins et al., 2021). Trodnevno „zatvaranje ljudi“, odnosno već prihvaćeno „*lockdown*“ (uz sve druge aktuelne faktore), dovelo je ljude u stanje neizvesnosti i drugačijeg, baš kao i svaka druga krizna situacija. Kriza se manifestuje kao teškoća, ali i kao prilika za razvoj, ili kako autorka Pejatović kompleksnije objašnjava: pojam *krize* možemo da razumemo kao presek između „1) dotadašnjeg i 2) sadašnjeg koje se doživljava kao neprijatno i/ili uznemirujuće, u svakom slučaju različito, i 3) budućeg u kojem kriza ishoduje, a koje je, opet, različito i od dotadašnjeg i od sadašnjeg“ (Pejatović, 2021: 189). Upravo ovakvo razumevanje krize navodi nas da napomenemo da koliko god pandemijska situacija bila kompleksna i teška, ona je predstavljala i situaciju za učenje i razvoj, i sigurno je mnogo ljudi koji su na taj način dočekali „buduće“ o kojem piše autorka Pejatović. Međutim, brojna istraživanja iz različitih nauka (ekonomije, medicine, mentalnog zdravlja, ekologije, obrazovanja...) upućuju na visoke brojke kada je obuhvat svetske populacije u pitanju, koji doživljava i na svojoj koži oseća negativne posledice pandemije izazvane virusom COVID-19. Sa rastućom stopom nezaposlenosti, porastom cena osnovnih životnih namirnica, zdravstvenom krizom, na površinu su isplivali pojedini negativni aspekti (mnogih) sistema, među kojim se našao i obrazovni.

Cilj ovog istraživanja je sistemski prikaz izazova roditelja u vezi sa obrazovanjem svoje dece u vreme krize izazvane pandemijom COVID-19 i davanje preporuka za njihovo prevazilaženje. Cilj je vodio ka definisanju sledećih istraživačkih pitanja: koji su izazovi roditelja u vezi sa obrazovanjem svoje dece; zabrinutost roditelja u vezi sa (potencijalnim) posledicama obrazovanja na daljinu na njihovu decu; koje su preporuke za unapređenje obrazovnog sistema za „već pristiglu budućnost“. U radu je korišćena metoda analize sadržaja relevantnih, publikovanih istraživanja u periodu od februara do jula 2022. godine.

KA BOLJEM RAZUMEVANJU IZAZOVA RODITELJA U VEZI SA OBRAZOVANJEM SVOJE DECE TOKOM PANDEMIJE VIRUSA COVID-19

„*Svi smo mi danas pomalo učitelji*“

Iznenadno zatvaranje celokupnog obrazovnog sistema dovelo je pred „svršen čin“ sve one koji u tom sistemu učestvuju. Sa jedne strane, veliki deo odgovornosti za rezultate obrazovanja svoje dece preuzeli su roditelji. Sa druge strane, usled zatvaranja škola, više od 1,58 milijardi dece i mladih širom sveta bilo je „primorano“ da uči od kuće (Cohen & Kupferschmidt, 2020; UNICEF, 2020). Radi dodatne ilustracije veličine izazova sa kojim se suočio obrazovni sistem, u trenutku zatvaranja škola je pogođeno oko 233 miliona učenika u Kini, 25 miliona učenika u Turskoj, 16,5 miliona učenika u Japanu i 14,5 miliona učenika u Iranu (Misirli & Ergulec, 2021; Tonković, Pongračić i Vrsalović, 2020). Permanentno ostajanje kod kuće ovolikog broja učenika i svih članova njihove porodice, zahteva od

roditelja, kao glavnog nosioca porodičnog funkcionisanja, izvrsno balansiranje između posla i privatnog života, odgovaranje na povećan obim kućnih poslova, ali i intervencije i podršku kada je u pitanju obrazovanje njihove dece, što roditelje čini jednom od najpogodnijih kategorija pandemijom COVID-19 (Elder & Greene, 2021; Garbe, Ogurlu, Logan & Cook, 2020; Lee, Ward, Chang & Downing, 2021). Prema podacima Američke psihološke asocijacije (APA), 74% roditelja je izjavilo da je menjanje starih i uvođenje novih rutina predstavljalo značajan stresor (American Psychological Association (APA), 2020). Uvećan obim gotovo svakog posla, veći angažman oko kuće i porodice, preusmerava se najpre na žene/majke, na šta se nije moralo dugo čekati „jer je žrtvovanje žena i pritisak da one preuzmu uvećani teret poslova i odgovornosti poznati mehanizam snalaženja u svakom haosu“ (Bobić, 2022: 54). Pomenuti haos, koji se u svojim „talasima“ povećava i smanjuje, iznedrio je školu kao dodatnu aktivnost, gotovo svakom roditelju deteta školskog uzrasta, bilo da govorimo o osnovcu ili srednjoškolu. Bez ikakvog prethodnog pripremanja ili planiranja, roditelji su postali jedan od najvažnijih činilaca obrazovanja svoje dece.

Od samog proglašenja vanrednog stanja, na globalnom nivou, jedna od prvih mera protiv suzbijanja širenja virusa COVID-19 bila je zatvaranje škola. Naravno da je u trenutku zdravstvene, koju u stopu prati i ekonomska kriza, fokus međunarodnih organizacija, vlada, porodica i pojedinca kako da prežive i opstanu. Ukoliko se nakratko osvrnemo na čuvenu Maslovljevu teoriju o hijerarhiji potreba, setićemo se da su one (potrebe) međusobno uslovljene i bez zadovoljenja potreba nižeg reda ne možemo zadovoljiti potrebe višeg reda. Grupisane su u pet hijerarhijskih nivoa, od najnižih do najviših: fiziološke potrebe, potrebe za sigurnošću, potrebe za ljubavlju i pripadanjem, potrebe za poštovanjem, koje sledi potreba za samoaktuelizacijom (Lester, 2013). Rezultati nekih istraživanja ukazuju na to da se većinski procenat roditelja (čak do 89,3%) složio sa politikom zatvaranja škola u vreme pandemije (Garbe, Ogurlu, Logan & Cook, 2020, 2020; UNICEF, 2021). Ovakvi nalazi potvrđuju da je ljudima neophodno zadovoljenje potrebe za sigurnošću, pored, naravno, fizioloških potreba, kako bi mogli da zadovolje potrebe višeg reda, među kojima je i potreba za obrazovanjem. Slične rezultate nam pruža i istraživanje koje je sprovedla Vranješević u Srbiji (2021). Roditelji su u najvećoj meri zabrinuti za psihološku i zdravstvenu dobrobit dece, ali ono što skreće pažnju jeste činjenica da su roditelji obrazovanje odabrali na drugom mestu prioriteta, odmah posle psihološke i zdravstvene dobrobiti svoje dece (Vranješević, 2021).

Privremeno ukidanje tradicionalnog obrazovanja prelaskom na učenje na daljinu¹ preoblikovaće obrazovne institucije, ideju o samom obrazovanju, i zapitaće kreatore obrazovnih politika i programa kakvo obrazovanje u 21. veku treba da bude? Pandemija je primorala „nastavnike, učenike i roditelje da razmišljaju kritički, rešavaju probleme, budu kreativni, da komuniciraju, sarađuju i budu ažurni“ (Stepanović, 2020), na sve ono čemu ih nismo u regularnim okolnostima učili, i što nismo gajili kao vrednost. U Srbiji je već 17. marta 2020. godine Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja organizovalo učenje putem nastave na daljinu, kako bi sve obrazovno-vaspitne institucije pravilno i ujednačeno postupile, u skladu sa odlukama Vlade Republike Srbije (Stojanović, 2020). Ministarstvo je donelo operativni plan obrazovnog rada u vanrednim društvenim okolnostima, gde je početni period predstavljao najveći izazov za nastavnike, decu i roditelje – kada je nastava na svim nivoima obrazovanja realizovana isključivo na daljinu (Slijepčević, Zuković i Stojadinović, 2022; Stojanović, 2020).

Ovakva situacija izmenila je roditeljsku ulogu kada je u pitanju obrazovanje dece. Ona sada podrazumeva aktivnije roditeljsko uključivanje, tačnije, permanentno praćenje pro-

¹ Tokom i nakon pandemije COVID-19, obrazovanje je organizovano uz pomoć različitih tehnologija (televizije, kompjutera, radija, video-snimaka, telefona, tableta...). U radu će se koristiti termin *obrazovanje na daljinu*, i odnosiće se na sve oblike organizovanog obrazovanja koji se nisu odvijali uživo, uključujući i hibridan model nastave.

cesa realizacije nastave u virtuelnom okruženju, što iziskuje veću odgovornost roditelja, koja se ogleda u obrazovnim postignućima, socijalnom ponašanju i samostalnošću njihove dece (Slijepčević, Zuković i Stojadinović, 2022). Roditelji, pored braće, sestara i drugih članova porodice najednom dobijaju ulogu *facilitatora* obrazovnog procesa, *pseudo učitelja*, *trenera*, *koedukatora* (Bonal & González, 2020; Slijepčević, Zuković i Stojadinović, 2022; Stepanović, 2020; Garbe, Ogurlu, Logan & Cook, 2020). Dok su se neki roditelji odlično snašli u ovoj novododeljenoj ulozi, rezultati brojnih istraživanja ukazuju na to da je veliki broj roditelja nerado prihvatao ulogu koedukatora, zbog prevelike odgovornosti u procesu obrazovanja svog deteta (Bonal & González, 2020). Sa druge strane, značaj roditeljskog učestvovanja u obrazovnom procesu dece, i uticaji tog uključivanja na dečija postignuća, potvrđeni su još ranije kroz istraživanja sprovedena u regularnim društvenim okolnostima, a dimenzija međusobnog odnosa, između školskog i porodičnog sistema, dobila je na dodatnoj vrednosti u vreme pandemije (Bonal & González, 2020; Fontenelle-Tereshchuk, 2021; Vanderhout et al., 2020). Osećanja roditelja u vezi sa nužnim uključivanjem u obrazovanje svoje dece kreću se na kontinuumu između dva ekstrema, zavisno od stepena snalaženja za vreme obrazovanja na daljinu. Dok se jedni osećaju vrlo kompetentno i uspešno u pomaganju deci oko učenja, za druge je ovakva dodatna aktivnost predstavljala obavezu i opterećenje (Garbe, Ogurlu, Logan & Cook, 2020). Ukoliko roditelji preuzimajući ulogu nastavnika ne poseduju adekvatna pedagoško-didaktička znanja, ili čak ne poznaju gradivo koje njihovo dete treba da nauči, verovatno je da efekat učenja i obrazovanja deteta neće biti kakav bi bio u školskom okruženju (Stepanović, 2020). Roditelj neće biti u stanju da podrži svoje dete u učenju onoga što ni sam ne razume, te će razlike u znanjima učenika postajati sve veće (*Ibid.*).

Pandemija virusa COVID-19 jasno je pokazala da škole ne mogu da ispune svoju svrhu bez intenzivne saradnje i podrške od strane roditelja (Gutiérrez Alvarez et al., 2020). Dok se roditeljsko uključivanje u obrazovanje svoje dece definiše različito, oko jednog se svi slažu. Uključivanje roditelja u obrazovne aktivnosti svoje dece je u pozitivnoj korelaciji sa njihovim (dečijim) obrazovnim postignućem. Efekti se ogledaju u obrazovnim postignućima učenika, u motivaciji za učenje, u razvoju akademske samoeфикаsnosti, kao i u socijalnom funkcionisanju (Wilder, 2014; Gonzalez-DeHass et al., 2005; Fan & Williams, 2010). Istraživanja rađena za vreme pandemije COVID-19 pokazuju da većina roditelja posvećuje 1–3 sata više u učenju sa decom u odnosu na ranije (Slijepčević, Zuković i Stojadinović, 2022). Takođe, UNICEF-ovo istraživanje rađeno u našoj zemlji pokazalo je da čak 70% roditelja dece uzrasta 7–12 godina, i 40% roditelja dece uzrasta 12–17 pomaže deci prilikom učenja i savladavanja gradiva (UNICEF, 2021). Podrška se ogleda u objašnjavanju uputstava za rad, proveravanju urađenih zadataka, poučavanju novih sadržaja, dok se manje ogleda u direktnoj pomoći pri rešavanju zadataka (Slijepčević, Zuković i Stojadinović, 2022). Možemo videti da su roditelji pokrivali širok dijapazon uloga u procesu obrazovanja, i ova dodatna opterećenja izazvala su mnoge zabrinutosti.

(Ne)jednakost šansi

Aktuelni neoliberalni kapitalizam je između ostalog baziran i na tezi o jednakosti šansi za sve, kako u obrazovanju tako i u drugim aspektima života. Ukoliko kroz život ne idemo „široim zatvorenih očiju“, jasno nam je da jednakost *per se* nije osigurana svima. Pandemija COVID-19 je omogućila obrazovnom sistemu da ukaže na pojedine probleme koji su i ranije postojali, ali su sada postali vidljiviji. Najčešće navođeni nedostaci obrazovnih sistema su nejednakost, opasnost od privatizacije obrazovanja i nepripremljenost obrazovnih sistema za online obrazovanje i obrazovanje na daljinu (Vranješević, 2021; Tonković, Pongračić i Vrsalović, 2020). Iako su navedeni nedostaci bili i ranije poznati donosiocima odluka, izgleda da čovek i dalje jako malo uči iz istorije i sopstvenog iskustva.

Ako bismo probali jednom rečenicom da opišemo krizu u kojoj se ceo svet našao, opisali bismo je kroz nejednakost šansi. Već pomenute pukotine različitih sistema i privremeno zatvaranje škola pogodilo je sve, ali je dodatno marginalizovalo već marginalizovane. I ranija istraživanja rađena za vreme drugih društvenih kriza ukazala su na velike gubitke usled zaustavljanja tradicionalnog obrazovanja, sa posebnim fokusom na ugroženiju decu. Nejednakost među učenicima, odnosno ljudima uopšte ogleđa se kroz različite aspekte, i mnogi od tih aspekata direktno ili indirektno utiču na obrazovanje dece, njihov emocionalni i socijalni razvoj i njihova postignuća.

Participacija dece i mladih u obrazovanim aktivnostima na početku pandemije COVID-19 u potpunosti je zavisila od posedovanja interneta, kompjutera i/ili televizije, a kasnije delimično, uvođenjem hibridnog modela nastave. Koliko god da se slažemo da veliki broj dece i mladih internet odveć koristi u obrazovne svrhe i za razonodu, pandemija je „izbacila“ na površinu brojne činjenice o neravnomernoj rasprostranjenosti interneta i dostupnosti tehnologija u svetu. Prema podacima Svetske banke, 826 miliona učenika nema pristup računaru, 706 miliona nema pristup internetu (Svetska banka, 2020; prema: Tonković, Pongračić i Vrsalović, 2020). Evropa spada u delove sveta sa poprilično uređenom digitalnom infrastrukturuom, dok to nije slučaj na nivou čitavog sveta (mada ni za čitavu Evropu). Prema nekim podacima, 82,2% domaćinstava u Africi nema pristup internetu u svojim domovima (Tonković, Pongračić i Vrsalović, 2020). Razlike u posedovanju i pristupu internetu i kompjuteru primećene su ne samo u između različitih kontinenata i država, već i u okviru iste zemlje. Istraživači iz Kine navode da su razlike između istočnog i zapadnog dela Kine jako veliki (Zhu et al., 2022). Istočna Kina je bila deo plana kineske vlade u jačanju ekonomije i položaja ljudi koji u tom delu žive, za razliku od zapadnog (*Ibid.*). Ove razlike su se posebno primetile u vreme krize. Isti istraživači navode i primetne razlike između dece koja žive i obrazuju se u ruralnim i u gradskim sredinama (*Ibid.*). Sigurni smo da je Kina samo jedan od brojnih primera neravnomerno razvijenih delova unutar iste države, te je ovo još jedna veoma važna varijabla o kojoj treba voditi računa, kako već ugroženija i poprilično pusta ruralna mesta ne bi u još većoj meri kaskala za urbanizovanim. Kako bismo se na kratko osvrnuli i na situaciju u Srbiji, i „smestili“ je u međunarodne okvire, pregledali smo izveštaje Republičkog zavoda za statistiku o dostupnosti interneta i tehnologija. Iako nismo naišli na adekvatniji izvor informacija, osvrnuli smo se na Godišnje istraživanje koje je sproveo Republički zavod za statistiku. Republički zavod za statistiku je objavio Godišnje istraživanje o upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija nekoliko meseci pre izbijanja pandemije (Republički zavod za statistiku, 2019). Prema podacima iz istraživanja, 73,1% domaćinstava ima računar, dok 80,1% domaćinstava ima pristup Internetu. Ona domaćinstva koja imaju pristup internetu, a ne poseduju računar, internetu pristupaju mobilnim telefonom ili tabletom (*Ibid.*). Navedene cifre se svakako odnose na domaćinstvo, a ne na pojedinačne članove. To nam govori da u porodici sa dva školarca (i jednim ili oba roditelja koja rade od kuće) možda nema dovoljan broj računara za sve. Kada je reč o fizičkim resursima, važno mesto zauzima i prostor u kojem učenici i njihove porodice žive. Fizički prostor u kojem porodica živi može predstavljati ometajući faktor tokom rada ili obrazovanja, ukoliko ne postoji dovoljno mesta za sve (Bonal & González, 2020; Scarpellini et al., 2021). Pitanje stanovanja posebno dolazi do izražaja u trenucima kada se uzme u obzir da su mnoge porodice obavljale i posao i obrazovne aktivnosti (nekada u isto vreme) iz istog prostora.

Gotovo sva istraživanja koja su se iz bilo koje perspektive bavila mišljenjem/ stavovima/ izazovima sa kojima su se roditelji suočavali tokom podržavanja svoje dece u obrazovnim aktivnostima za vreme pandemije pokazala su jedno – nesumnjivo najveći izazov za roditelje predstavljalo je balansiranje između posla i privatnog života, uključujući i pomoć deci u obrazovnom radu (Garbe, Ogurlu, Logan & Cook, 2020; Peek & Richardson, 2010; Slijepčević, Zuković i Stojadinović, 2022). Nedostatak vremena i energije koji se utroše na

poslu udaljavali su roditelje od uključivanja u obrazovne aktivnosti svoje dece. Takođe, veći broj dece školskog uzrasta, i uopšte roditeljska preplavljenost usled krizne situacije, u značajnoj meri su uticali na roditeljsko uključivanje u obrazovanje svoje dece (*Ibid.*) Poteškoće prilikom usklađivanja privatnih i poslovnih obaveza roditelja pokazale su se kao veliki izazov i u ranijim krizama (Peek & Richardson, 2010). Ovako obimni izazovi zahtevaju intenzivna promišljanja na koje načine i uvođenjem kakvih politika možemo rasteretiti roditelje, kako bi bili u mogućnosti da na adekvatan i celovit način učestvuju u vaspitanju i podizanju svoje dece.

Jedna od najvećih pratećih efekata zdravstvene, COVID-19 krize, jesu velika finansijska pomeranja i negativni trendovi u stopi zaposlenosti, povećani otkazi i umanjene zarade. Zaposlenje roditelja, ili preciznije vrsta poslu koju roditelji obavljaju, u velikoj meri će uticati na mogućnosti roditelja da budu podrška svojoj deci tokom učenja na daljinu. Rezultati nekih istraživanja pokazuju da su zaposleni roditelji u manjoj meri posvećivali vreme obrazovnim aktivnostima svoje dece u odnosu na nezaposlene roditelje (za 1,2 sata više) (Villadsen, Conti & Fitzsimons 2020). Ako se uzme u obzir da su druga istraživanja pokazala da roditelji u proseku utroše 1–3 sata dnevno u pomoći deci tokom učenja (Slijepčević, Zuković i Stojadinović, 2022), ove razlike deluju zaista veliko. Vrsta delatnosti kojom se roditelji bave u velikoj meri utiče na mogućnosti roditelja da podržavaju svoju decu tokom učenja. Veliki broj profesija nije moguće obavljati radom od kuće – odnosi se na osobe poput lekara, medicinskih sestara, dostavljača hrane, uslužne delatnosti... Nemogućnost rada od kuće posebno pogađa žene, s obzirom na to da je 70% žena zaposleno u zdravstvu i socijalnoj zaštiti (Bobić, 2022). Pored obaveznog odlaska na posao, dodatno ugrožavajući svoje i zdravlje svojih bližnjih, žene su u većoj meri od muškaraca učestvovala u obrazovnim aktivnostima svoje dece. To znači da mnoge majke nisu bile u mogućnosti da podrže svoju decu u učenju (*Ibid.*), sa jedne strane, dok sa druge strane, kada dođu kući, umorno preuzimaju ulogu *koedukatora*, čime dodatno bivaju opterećene.

Mada je sam pristup internetu i posedovanje računara glavni i osnovni preduslov participacije u obrazovanju na daljinu, zadovoljavanje ovog kriterijuma ne znači nužno da će učenici biti u stanju da samostalno i adekvatno prate nastavu, i na kraju dosegnu do željenih postignuća. Obrazovanje na daljinu od učenika zahteva samostalnost, autonomiju u učenju, preuzimanje odgovornosti za svoje učenje, razumevanje kako se uči (Stepanović, 2021). Ovakva vrsta nastave posebno je otežavajuća za decu mlađih razreda osnovne škole, što iziskuje pronalazak novih načina da se obrazovanje na daljinu prilagodi i najmlađim učenicima.

ZABRINUTOST RODITELJA ZBOG (POTENCIJALNIH) POSLEDICA OBRAZOVANJA NA DALJINU NA NJIHOVU DECU

Zabrinutost roditelja koja nastaje usled proglašenja vanrednog stanja i zatvaranja škola, ali koja traje i dalje, jesu posledice nespremno prelaska na obrazovanje na daljinu, uključujući i period primene hibridnog obrazovnog modela. Njihovu zabrinutost možemo posmatrati najpre kroz dva pravca – kvalitet obrazovanja i obrazovna postignuća dece i socijalizacija i socijalna prilagođenost uopšte. Kako je škola obrazovno-vaspitna institucija, njena uloga je velika u obe pomenute dimenzije, što ne znači da ne postoji zabrinutost roditelja za još neke moguće efekte obrazovanja na daljinu.

Brojna istraživanja rađena tokom i nakon perioda zatvaranja škola upućuju na niža obrazovna postignuća dece na globalnom nivou. Nijedan obrazovni sistem ne može da se pohvali postignutim rezultatima. Istraživanje rađeno u Holandiji pokazuje da je obrazovno postignuće učenika opalo za 3,16% kada su u pitanju matematika, čitanje i pisanje (Van de Werhorst, 2021). Osvrćući se na teoriju Lava Vigotskog, učenje se odvija u socijalnom

kontekstu, u kojem pojedinci aktivno učestvuju i razmenjuju svoja znanja (Vygotsky, 1978, prema: Misirli & Ergulec, 2021). Škola predstavlja pravu priliku za sticanje socijalnog iskustva i učenja kroz interakciju sa svojim vršnjacima i nastavnicima, dok učenje na daljinu omogućava jedino interakciju putem tehnologije (Misirli & Ergulec, 2021). Smanjenje fizičkog kontakta i interakcije može negativno uticati kako na kvalitet obrazovanja dece i mladih, tako i na proces socijalizacije i na povećane probleme u vezi sa mentalnim zdravljem dece. (*Ibid.*).

Uloga škole u procesu socijalizacije dece i razvoja njihove emocionalne i socijalne strane ličnosti izuzetno je velika. Nakon prelaska na nastavu na daljinu, ograničenog kontakta sa vršnjacima i nastavnicima, ali i komšilukom i širom familijom, pitanje najpre socijalizacije dolazi do izražaja. Kako je vanredno stanje skoro prošlo, a u eri virusa COVID-19 i dalje živimo, teško je pričati o posledicama privremenog zatvaranja škola, čini nam se da je za to potrebna veća vremenska distanca. No, trenutni dostupni podaci upućuju na to da je veliki broj roditelja širom sveta iskazao da su njihova deca promenila svoje ponašanje tokom pandemije (Misirli & Ergulec, 2021). Roditelji su istakli da su njihova deca u zavisnosti od uzrasta pokazivala veći nemir, anksioznost, agresivnost (Scarpellini et al., 2021). S obzirom na to da su tehnologije zauzele svoje mesto u obrazovnom sistemu, i da će biti njen sastavni deo u budućnosti, jedan od najvećih zadataka kreatora obrazovnih politika, istraživača i nastavnika je da osmisle načine podsticanja socijalne i emocionalne interakcije u virtuelnom prostoru.

Još jedna posledica prelaska sa tradicionalnog obrazovanja na obrazovanje na daljinu jeste vreme koje učenici provode ispred televizije/ekrana kompjutera. Veliki deo učeničkih aktivnosti (učenje, gledanje crtača i drugih filmova, igranje igrice) odvijao se ispred neke od mogućih tehnologija. Ovoliki upliv tehnologije u ljudske živote zabrinuo je mnoge roditelje. Prema nekim istraživanjima, čak 64% roditelja je izrazilo zabrinutost zbog prekomerne upotrebe tehnologija od strane njihove dece (Statistics Canada, 2020, prema: Fontenelle-Tereshchuk, 2021). Među brojnim autorima vlada mišljenje da prekomerna upotreba tehnologija tokom svakog dana može dovesti do mentalnih problema. Prema nekim preporukama, deca osnovnoškolskog uzrasta ne bi trebalo da koriste tehnologije duže od 2 sata dnevno. Kao i kod mnogih drugih spomenutih obrazovnih aspekata, i u ovom se roditelji predstavljaju kao ključan faktor koji treba da ograniči deci prekomernu upotrebu tehnologija (Fontenelle-Tereshchuk, 2021; Scarpellini et al., 2021). Preopterećeni zdravstvenom krizom i ekonomskim uslovima života, mnogi roditelji nisu bili u stanju da „kontrolišu“ upotrebu tehnologija za vreme njihovog odsustva, te nam ostaje da vidimo kakve će se posledice pojaviti i zbog prekomerne upotrebe tehnologija.

PREPORUKE ZA VEĆ PRISTIGLU BUDUĆNOST

Mada predstavljena slika koju živi veliki broj roditelja dece školskog uzrasta deluje mračno, i pomalo razočaravajuće, krizne situacije treba da nam posluže kao prostor za razvoj, jačanje kapaciteta i učenje kako treba ubuduće, kako ćemo (probat) da posmatramo i ovu krizu. Sigurni smo da su mnogi od navedenih izazova postojali u i vremenu pre pandemije COVID-19, ali da na njih tada nismo obraćali pažnju. O krizi u obrazovnim sistema širom planete već se uveliko priča i piše, ali se po tom pitanju malo i čini! Barem kada je reč o velikom delu sveta.

I istraživanja sprovedena za vreme nekih ranijih kriza upućivala su na slične ili gotovo iste probleme sa kojima se suočava obrazovni sistem i danas, kao i roditelji, koji su njegov deo. U periodu koji je sledio nakon uragana Katrina, veliki broj škola nije mogao da podrži potrebe svojih đaka, posebno onih iz marginalizovanih grupa, dok je u jednoj studiji 75% učenika izrazilo da je doživelo pad obrazovnog postignuća (Shavers, 2006; Peek & Richar-

dson, 2010). Istraživanja rađena tokom prethodne zdravstvene, globalne krize izazvane SARS-om i virusom AH1N1, takođe su ukazivala na otežano balansiranje roditelja između poslovnih obaveza i obrazovnih potreba dece, nedostatak efikasne komunikacije između roditelja i škole i nedovoljno inkluzivnih načina da sistem podrži zadovoljavanje nekih drugih učeničkih potreba koje nisu obrazovne (Lee, Ward, Chang & Downing, 2021).

Ovako predstavljeni izazovi sada već izgledaju poznato. S obzirom na to da krize ne možemo da izbegnemo, a da su tehnologije zauvek postale deo svih sfera života, važno je napomenuti da obrazovanje na daljinu, u svom pravom obliku, izgleda drugačije nego što je to bilo tokom pandemije (Zhu et al., 2022). Obrazovanje na daljinu zahteva intenzivnije pripreme i duže planiranje da bi ostvarilo svoj puni potencijal, što je bilo onemogućeno usled neočekivanog izbijanja virusa COVID-19.

U nastavku slede preporuke kako se može unaprediti obrazovni sistem, u većoj meri uključiti tehnologija, ali i kako možemo podržati roditelje u ovim kompleksnim vremenima.

Škola iz druge perspektive

Obrazovanje se oblikuje i prilagođava kako u vremenima intenzivnog civilizacijskog razvoja tako i u vreme krize. Sa jedne strane, pandemija COVID-19 je ogolila veliki broj problema obrazovnog sistema koji se više drži „tradicionalnog“ nego „modernog“. Iako nismo stava da je potrebno odreći se svih elemenata koji su činili obrazovni sistem pre pandemije, takođe smatramo da on ne treba da isključuje aktuelnosti i nove mogućnosti. Potrebna je bolja opremljenost škola internetom i tehnologijama, kao i primena novih metoda i oblika podučavanja. Korišćenjem najboljeg od nastave uživo i nastave na daljinu biće više mogućnosti da se razvijaju potencijali svih učenika. Treba iskoristiti mogućnosti obrazovanja na daljinu da stignemo i do onih udaljenijih učenika, kojima bi nastava mogla više da se individualizuje i da se prilagodi. Sa druge strane, ostaje veliki zadatak teoretičarima i praktičarima iz oblasti obrazovanja da pronađu načine razvijanja socijalne interakcije u nastavi na daljinu. Bez obzira na okolnosti i na način realizacija nastavnih aktivnosti, skrećemo pažnju na to da se zaboravlja važnost uloge škole u podsticanju mentalnog i fizičkog zdravlja, u razvoju i ispoljavanju emocija i procesa socijalizacije. Usmereni na uspeh i akademsko postignuće, prevideli smo jedan važan deo obrazovnog sistema, koji je potrebno razvijati u budućnosti.

Kontinuirano usavršavanje nastavnika

Bez obzira na to da li je reč o regularnim ili vanrednim društvenim okolnostima, nastavnik predstavlja stub obrazovnog sistema. Iako smo videli da roditelji igraju važnu ulogu u obrazovnom procesu, nastavnici su ti čija je odgovornost veća i od čijih kompetencija zavisi obrazovno postignuće učenika, u najvećoj meri (Fontenelle-Tereshchuk, 2021). Veliki broj autora smatra da od kvaliteta rada nastavnika zavisi čitav obrazovno-vaspitni sistem, dok se druga grupa autora slaže da su nastavnici sigurno jedan od ključnih faktora za uspešnost obrazovno-vaspitnog sistema (Vučinić i Antonijević, 2018). Korišćenje tehnologije u nastavi menja strategije mišljenja, veštine i kognitivno operisanje (Nikolić i sr., 2020). Postignuti efekti od upravo navedenih u potpunosti će zavisiti od onoga ko dizajnira proces učenja, tj. od nastavnika (Pešikan, 2016). Pandemija COVID-19 je pokazala da nastavnici nisu spremni za promene tako velikih razmera, kao i da u najvećem delu sveta nastavnici nemaju mnogo iskustva sa upotrebom tehnologija u procesu obrazovanja, čak i kada su u pitanju i najrazvijenije zemlje (Fontenelle-Tereshchuk, 2021; Mælan et al., 2021). Jedna studija sprovedena u aprilu 2020. godine pokazala je da najveća većina nastavnika iz Norveške i Sjedinjenih Američkih Država nije imala nikakvo iskustvo u držanju nastave

na daljinu pre izbijanja krize. U istoj studiji su se nastavnici izjasnili da su imali poteškoća u praćenju svojih učenika, usled nemanja iskustva u držanju nastave na daljinu koja je od njih zahtevala učenje novih metoda podučavanja u isto vreme kada već podučavaju (*Ibid.*). Iako je kontinuirano usavršavanje sastavni deo nastavničke profesije (i formalno i neformalno), nedovoljno ulaganje (materijalno, vremensko, konceptualno) u obrazovanje rezultiralo je i manjim ulaganjem u razvoj nastavničke profesije. Da bi se nastavnici osećali kompetentnijim, samopouzdanijim, zadovoljnijim, ali i da bi na adekvatan način obrazovali, potrebno je intenzivnije podržavanje, pa čak i zahtevanje kontinuiranog usavršavanja (Gray et al., 2017, prema: Fontenelle-Tereshchuk, 2021; UNICEF; 2021). Nastavnici moraju unapređivati svoje kompetencije, u suprotnom neće moći da pripreme decu i mlade za budućnost. Bez adekvatnog (kontinuiranog) obrazovanja nastavnika, veliki deo odgovornosti će spasti na roditelje, kao što je to sada slučaj. U vremenima krize, svima je potrebna dodatna podrška, a posebno roditeljima. Podrška sistema je veoma važna, i s obzirom na to da je nemoguće pomoći svakom pojedincu individualno, važno je da sistem osnažuje i unapređuje svoje podsisteme. Tek unapređeni i osavremenjeni podsistemi će moći da ispune svoju punu svrhu. Usavršavanjem nastavnika koji prate aktuelnosti u svojoj ekspertizi, ali i u didaktici, unapređujemo i obrazovni (pod)sistem u celini.

Poboljšanje saradnje roditelja i škole

Usled podizanja svesti o važnosti saradnje između škole i roditelja đaka, poslednjih decenija su roditelji sve vidljiviji kada je reči o obrazovanju. Mnoga istraživanja su pokazala da su roditelji relativno zadovoljni načinom na koji su škole sa njima komunicirale. Istraživanje koje su sprovele Đurišić i Duhanaj (2022) u Srbiji to i potvrđuju. Aspekt kojim su roditelji manje bili zadovoljni je komunikacija između škole i roditelja o temama koje nisu u vezi sa domaćim zadacima i savladavanjem gradiva (Đurišić i Duhanaj, 2022). Obrazovni sistemi treba da osmisle aktivnosti i načine kako da uključe roditelje da polemišu, iznose svoja iskustva i učestvuju u odlučivanju o obrazovnim pitanjima. Roditelji, nastavnici i učenici jesu na istoj strani, i treba zajednički da se bore za pitanja kvaliteta, dostupnosti i adekvatnosti obrazovanja. Dosadašnja praksa je pokazala da se roditelji uključuju u obrazovanje svoje dece u najvećoj meri u trenutku kada je detetu potrebna pomoć ili kada su u pitanju ocene, ali saradnja između porodica i škole treba da bude mnogo sveobuhvatnija.

Kreiranje obuka za roditelje kako bi adekvatnije učestvovali u obrazovnim aktivnostima svoje dece

Mnoga istraživanja pokazuju da su roditelji svesni značaja uključivanja u obrazovanje svoje dece. Međutim, nekada nisu u mogućnosti da podrže obrazovne aktivnosti svoje dece (što zbog zaposlenja, što zbog drugih obaveza koje imaju), a nekada ne znaju kako to da urade. Bilo da govorimo o regularnim okolnostima, ili ovim, kriznim, istraživači ističu važnost kreiranja obuka koje će upoznati roditelje sa aktuelnim trendovima u obrazovanju, sa korišćenjem tehnologija i karakteristikama učenja na daljinu, kao i važnosti uključivanja u obrazovne aktivnosti svoje dece (Garbe, Ogurlu, Logan & Cook, 2020). Takođe, mi bismo dodali i kreiranje nekih drugih obrazovnih programa za roditelje. Bilo da govorimo o obrazovanju za roditeljstvo u vreme krize ili o obrazovanju za roditeljstvo u određenoj fazi životnog ciklusa porodice, smatramo da bi obrazovanje moglo da bude jak i stabilan vid systemske podrške roditeljima. Obrazovanje za roditeljstvo nije mnogo zastupljeno u našoj zemlji, ali bi aktuelna situacija trebalo da se iskoristi u tom pravcu. Veliki potencijal obrazovanja se ogleda u njegovoj preventivnoj ulozi, ali mi taj potencijal u maloj meri koristimo. Obrazovanje roditelja o učenju na daljinu, o platformama i alatima koji se u istom koriste, o komunikaciji između učenika–škole–roditelja od ključnog je značaja za

buduće uspehe učenja na daljinu (Garbe, Ogurlu, Logan & Cook, 2020).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Obrazovanje i porodica su dva ekstremno važna, međusobno povezana i komplementarna fenomena. Istraživanja njihovih povezanosti i uticaja je veoma kompleksan i iscrpljujući posao, i nemoguće ih je istraživati i razumeti bez obuhvatanja zdravstvenog, ekonomskog, socijalnog i drugih konteksta.

Obrazovni sistem (na svim nivoima, a posebno na nižim nivoima obrazovanja) predstavlja neophodan faktor odrastanja i procesa postajanja čovekom. Škola je prostor u kojem deca i mladi prolaze kroz socijalna iskustva, razvijaju se, usvajaju nova znanja i uče adekvatne oblike socijalnog ponašanja (Misirli & Ergulec, 2021). U obrazovanje se ulaže puno nade i veruje se da ono (obrazovanje) omogućava obezbeđivanje blagostanja, adekvatnih resursa za život, podržava vertikalnu pokretljivost i da doprinosi umanjenju postojećih nejednakostima u svetu. Ova kriza, izvana pandemijom virusa COVID-19, pokazala nam je da to baš i nije tako. Da bi obrazovanje moglo da doprinese navedenim mogućnostima, potrebna su veća systemska ulaganja, ali i promena vrednosti i paradigme o obrazovnom sistemu koja važi u javnom mnjenju. Promene koje se permanentno dešavaju u širem društvenom sistemu, moraju da utiču na promenu i preoblikovanje obrazovnog sistema, odnosno, obrazovni sistem mora da prati aktuelnosti i novitete proistekle u moderno doba. Iako su tehnologije ne samo sastavni deo dece, mladih i njihovih porodica uveliko već, pandemija COVID-19 je pokazala nespремnost škola da prihvati i na adekvatan način koristi tehnologije.

Na površinu je isplivala i nerazvijena praksa globalnog organizovanja nastave na daljinu (sa svim njenim varijetetima), bez obzira na to što je školovanje od kuće već uveliko prisutno u nekim delovima sveta. Kriza koja nas prati, sad već dugo, pokazala je i dokazala da će obrazovanje na daljinu, ili barem hibridni modeli učenja, ostati deo obrazovnog prostora. Ono što treba da nas raduje jeste činjenica da obrazovanje na daljinu može mnogo više da nam pruži, u odnosu na viđeno, kada se blagovremeno i adekvatno planira, promišlja, dizajnira i realizuje. Važan doprinos razvoju obrazovnog sistema čine adekvatno obučeni i kontinuirano pripremani nastavnici za promene u obrazovanju. Kao glavni nosioci obrazovnog procesa, tek dobro pripremljeni, samopouzđani nastavnici će biti u mogućnosti da odgovore na različite obrazovne potrebe svojih učenika, i doprineti smanjenju marginalizacije onih koji dolaze iz nepovoljnih socioekonomskih situacija.

Drugi važan fenomen obuhvaćen u ovom radu jesu roditelji, odnosno, čitave porodice. U naučnim krugovima već postoje polemike da li je moderna porodica u krizi? Međutim, možda je bolje pitanje da li su roditelji u krizi, s obzirom na to da su oni glavni i odlučujući nosioci porodičnog funkcionisanja u aktuelnom globalnom haosu. Na osnovu iznetih rezultata istraživanja, možemo videti da su izazovi sa kojima roditelji žive odveć veliki. Veličina izazova sa kojima se susreću, pokazuju negativne uticaje na obrazovanje njihove dece. Iako je malo prostora u ovom radu posvećeno izazovima sa kojima se žene/majke suočavaju, studije pokazuju da su one u znatno lošijem položaju od muškaraca. Neki autori navode da je ova kriza značajno negativno uticala na rezultate višedecenijske ženske emancipacije, stavljajući ponovo intenzivan teret na njih (Bobić, 2022). Ista autorka navodi da postoji opasnost da će žene biti ponovo „vraćene“ u kuću, koju već godinama pokušavaju da napuste (*Ibid.*). Stoga bi bilo dobro uraditi dalja istraživanja i analize o ulozi majki u obrazovanju svoje dece, kako bismo u budućnosti mogli da ih podržimo i unapredimo njihov položaj.

Da bismo sačuvali porodice i sve njihove članove (pojedinačno i roditelje i decu), potrebno je podržati obrazovne programe za roditeljstvo. Potrebno je da pokažemo rodi-

teljima da može drugačije, ali i da ih bolje pripremimo za nove izazove koji slede. Za vreme pandemije virusa COVID-19 još jednom je istaknut značaj systemske podrške roditeljima i važnost obrazovnog sistema, koja je upravo u tim vremenima najviše i nedostajala. Kada roditelji nisu u stanju i mogućnosti da podrže svoju decu, počinju da sumnjaju u svoje roditeljske sposobnosti. Stoga je jako važno da školski sistem i nastavnici razumeju da roditelji, želeći najbolje (obrazovanje) za svoju decu, nekada ipak nisu u stanju da im to pruže. U nekim ranijim „teškim vremenima“ škola se pokazala kao utočište i sigurno mesto, mesto podrške za đake. S obzirom na to da u okolnostima samoizolacije i mera distanciranja ovakva uloga obrazovanja postaje nemoguća, važno je razvijati sisteme podrške koji mogu pomoći roditeljima u obavljanju svoje roditeljske uloge. Bez obzira na to da li govorimo o vremenu krize ili o regularnim vremenima. Preopterećenost roditelja da budu na visini zadatka, u svakom trenutku, na svakom polju svog života, dodajući im i ulogu nastavnika, koedukatora, najdirektnije će se odraziti na obrazovna postignuća i lični rast i razvoj njihove dece, čime će se jaz među decom i mladima drastično uvećati.

LITERATURA

- American Psychological Association (APA) (2020). *Stress in America 2020: Stress in the time COVID-19 (Vol.1)*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Bobić, M., (2022). Biti žena/majka u vreme pandemije kovida 19 u Srbiji. U: O. Radonjić (ur.). *Kovid 19: pandemija društvenih rizika i nesigurnosti* (51–69). Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Bonal, X., & González, S. (2020). The impact of lockdown on the learning gap: family and school divisions in time of crisis. *International Review of Education*, 66, 635-655.
- Cohen, J., & Kupferschmidt, K. (2020). Countries test tactics in 'war' against COVID-19. *Science*, Vol.367, No. 6484, 1287-1288.
- Collins, C., Landivar, L. C., Ruppener, L. & Scarborough, W. J. (2021). COVID-19 and the gender gap in work hours. *Gender, Work and Organization*, 28(1), 101-112.
- Đurišić, M., i Duhanaj, N. (2022). Mišljenje roditelja o saradnji sa školom tokom pandemije COVID-19. U: Ž. Krnjaja, M. Senić Ružić i Z. Milošević (ur.). *Obrazovanje u vreme krize i kako dalje*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za pedagogiju i andragogiju, Pedagoško društvo Srbije.
- Elder, L., & Greene, S. (2021). A Recipe for Madness: Parenthood in the Era of Covid-19. *Social Science Quarterly*, Vol.102, No. 5, 2296-2311.
- Fan, W., & Williams, C. M. (2010). The effect of parental involvement on students' academic self-efficacy, engagement and intrinsic motivation. *Educational Psychology*, 30(1), 53-74.
- Fontenelle-Tereshchuk, D. (2021). 'Homeschooling' and the COVID-19 Crisis: The Insights of Parents on Curriculum and Remote Learning. *Scholarly Journal*, 52(2), 167-191.
- Garbe, A., Ogurlu, U., Logan, N., & Cook, P. (2020). COVID-19 and Remote Learning: Experiences of Parents with Children during the Pandemic. *American Journal of Qualitative Research*, 4(3), 45-65.
- Gonzalez-DeHass, A. Willems, P., & Doan Holbein, M. (2005). Examining the Relationship Between Parental Involvement and Student Motivation. *Educational Psychology Review*, 17, 99-123.
- Lee, S. J., Ward, K. P., Chang, O. D., & Downing, K. M. (2021). Parenting activities and the transition to home-based education during the COVID-19 pandemic. *Children and Youth Review*, 122, 105585-105585.
- Lester, D. (2013). Measuring Maslow's hierarchy of needs. *Psychological Reports: Mental & Physical Health*, 113(1), 15-17.
- Mælan, E. N., Gustavsen, A. M., Stranger-Johannessen, E., & Nordahl, T. (2021). Norwegian students' experiences of homeschooling during the COVID-19 pandemic. *European Journal of Special Needs Education*, 36(1), 5-19.
- Misirli, O., & Ergulec, F. (2021). Emergency remote teaching during the COVID-19 pandemic: Parents experiences and perspectives. *Education and information technologies*, 26(6), 6699-6718.
- Peek, L., & Richardson, K. (2010). In their own words: Displaced children's educational recovery needs after Hurricane Katrina. *Disaster Medicine*, 4, 63-70.
- Pešikan, A. (2016). Common misconceptions about ICT technologies. *Teaching and education*, 65(1), 31-46.
- Republički zavod za statistiku. *Godišnje istraživanje o upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija*,

2019. Dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20190920-godisnje-istrazivanje-o-ikt/?a=27&s>
- Scareplini, F., Segre, G., Cartabia, M., Zanetti, M., Campi, R., Clavenna, A., & Bonati, M. (2021). Distance learning in Italian primary and middle school children during the COVID-19 pandemic: a national survey. *BMC Public Health*, 21(1035), 1-13.
- Shavers, A. (2006). Katrina's children: Revealing the broken promise of education. *Thurgood Marshall Law Review*, 31, 499-530.
- Stojanović, D. (2020). *Analiza realizacije učenja na daljinu u Srbiji za vreme pandemije virusa COVID 19*. In: Black swan in the world economy 2020. Institut ekonomskih nauka, Beograd, pp. 121-140.
- Tonković, A., Pongračić, L. i Vrsalović, P. (2020). Djelovanje pandemije Covid-19 na obrazovanje diljem svijeta. *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama*, 4(4), 121-134.
- UNICEF (2020). *Responding to COVID-19. UNICEF Annual Report 2020*. New York, UNICEF.
- UNICEF (2021). *Istraživanje o uticaju pandemije kovida-19 na porodice sa decom u Srbij. Treći talas istraživanja*. Beograd: UNICEF u Srbiji.
- van de Werfhorst H. G. (2021). Inequality in learning is a major concern after school closures. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 118(20), e2105243118.
- Vanderhout, S. M., Birken, C. S., Wong, P., Kelleher, S., Weir, S. & Maguire, J. L. (2020). Family perspectives of Covid-19 research. *Research Involvement and Engagement*, 6(69).
- Villadsen, A., Conti, G., & Fitzimons, E. (2020). *Parental involvement in homeschooling and developmental play during lockdown*. UCL report. Dostupno na: <https://cls.ucl.ac.uk/wp-content/uploads/2017/02/Parental-involvement-in-home-schooling-and-developmental-play-during-lockdown-initial-findings-from-COVID-19-survey.pdf>, Pristupljeno: Maj, 2020.
- Zhu, W., Liu, Q. & Hong, X. (2022). Implementation and Challenges of Online Education during COVID-19 Outbreak: A national Survey of Children and Parents in China. *Early childhood research quarterly*, 61, 209-219.
- Wilder, S. (2014). Effects of parental involvement on academic achievement: A meta-synthesis. *Educational Review*, 66(3), 377-397.
- Врањешевевић, Ј. (2021). Социоемоционално учење и резилијентност у доба кризе. У: В. Спасеновић (ур.) *Образовање у време кризе – где смо и куда гаље* (65–80). Београд, Филозофски факултет Универзитета у Београду.
- Вучинић, Д. и Антонијевић, Р. (2020). Улога наставника у остваривању квалитетног образовног процеса. *ТЕМЕ: Часопис за друштвене науке*, 44(3), 723–744.
- Николић, И., Банђур, И., и Мартиновић, Д. (2021). Улоге наставника у школи дигиталног доба. *Социолошки преглед*, 54(1), 88–103.
- Пејатовић, А. (2021). Живот као превазилажење криза учењем. У: Ш. Алибабић (ур.). *Живот у кризним временима – андрагошки погледи* (187–201). Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.
- Слијепчевић, С. Д., Зуковић, С. Н., и Стојадиновић, Д. Д. (2022). Родитељска укљученост у образовање деце током пандемије вируса корона. *Иновације у настави*, 35(2), 56–70.
- Степановић, С. (2020). Утицај пандемије вируса корона на образовање. *Настава и васпитање*, 69(2), 183–296.

CHALLENGES PARENTS FACE IN EDUCATING THEIR CHILDREN DURING CRISIS CAUSED BY COVID-19 PANDEMIC

Author: JANA MIŠOVIĆ

Email: jana.misovic@f.bg.ac.rs

Mentor: Asist. Prof. Zorica Milošević

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Introduction: The global introduction of a state of emergency in March 2020 due to the declaration of the COVID-19 virus pandemic drastically changed the entire world. Suddenly, 1.58 billion children were forced to learn remotely from home. As a result of the closure of schools, in addition to students and teachers, parents were also affected. Due to the unstable economy, balancing between private and business obligations, taking care of the health and life of their children, themselves, and often the third generation, parents had to be actively involved in their children's education.

Aim: A systemic presentation of parents' challenges concerning the education of their children during the crisis caused by the COVID-19 pandemic and giving recommendations for overcoming them.

Material and Methods: The paper used an analysis of the content of relevant research from February to July 2022.

Results: A review of the research showed that, although many parents coped well in their co-educator role, most found involvement in their children's education a challenge. Inadequate physical resources, ignorance of new technologies and school materials, lack of pedagogical and didactic knowledge, as well as concern for the educational achievements and socialization of their children are some of the most common challenges that parents faced during the COVID-19 pandemic, which they still face in the changed, "new reality."

Conclusion: Distance learning provides numerous opportunities for the development of educational work. In order not to present challenges for children, youth, teachers, and parents, it is necessary to improve the education system, continuously train teachers, and provide support systems for parents who are important factors in their children's education.

Keywords: challenges of parents in times of crisis, education during the COVID-19 pandemic, involvement of parents in the education of their children, educational achievements of children in times of crisis